

Mario Bogdanović*

UDK 331.107 (497.5)
JEL Classification P31
Pregledni članak

EKONOMSKA DEMOKRACIJA HRVATSKOG GOSPODARSTVA

“Civilizaciju ne smijemo suditi i cijeniti na temelju toga koliko je **moć** ostvarila, već po tome koliko je u svojim zakonima i ustanovljenjima izrazila **ljubav** prema čovjeku.”

Tagore, Sadhana

Rad predstavlja kompozit teoretske razrade pojma demokracija uz ispitivanje iste u okvirima domaće društveno-ekonomske situacije. Sastoji se iz tri dijela. U prvom dijelu teoretski se istražuje bit pojma demokracije te uviđa potreba uvođenja općeg pojma pravednosti i principa pravedne raspodjele za dublju analizu. U aplikacijskom smislu to znači da se analizi demokracije (u njezinom političkom, socijalnom i ekonomskom dijelu) treba prilaziti analizom društveno-ekonomske situacije u kontekstu ostvarenih ljudskih prava i kulturalnih obrazaca, čijim se posredstvom tada spoznaje ostvarenje principa pravednosti i demokratičnosti.

Tako se s uočenim pozitivnostima i negativnostima u drugom dijelu, te mogućim otklonom negativnosti i vizijom tranzicije na ekonomsku demokraciju u trećem zadnjem dijelu, istražuje problematika ekonomske demokracije domaćeg miljea.

Ključne riječi: demokracija i pravednost; kriteriji i oblici pravedne raspodjele; ekonomska demokracija i kultura; biofilija

---

* M. Bogdanović, mr. sc., dipl. oec. i prof. psih. Zaposlen u Ekol d.o.o., Varaždin. Rad primljen u uredništvo: siječanj 2004.

Pojmovno određenje termina demokracije

Pojam demokracije po svojoj je etimologiji grčkoga porijekla (grč. demo...+ krateo-vladam, upravljam) i označuje vlast, upravu i odlučivanje naroda, građana (Klaić, 1981)¹, dakle onih koji tvore neku zajednicu, a izjednačeni su po pravu jednakoga tretmana radi postizanja pravednoga postupka, ali i rezultata nekog društvenog procesa. Društveni postupci i rezultati stavljaju se takvim određenjem u kontrolu javnosti, tj. onih kojih se takvi postupci i rezultati izravno ili neizravno tiču. Jasno je da bi postupci i rezultati tako zamišljenih procesa morali generirati pravednost kao idealan princip odnosa među ljudima i društvenim grupama. Demokracija kao pojam i princip dakle ne ostvaruje svoj cilj ako ne uzima u obzir princip pravednosti koji u sebi sadrži ideju jednakosti.

Budući da su stavovi o pravdi osnovni sadržaj političko-pravne ideologije kao odrednice svijesti koja određuje društvene odnose, potrebno je teoretski se informirati o tim stavovima. Pravda se naime od davnina shvaća kao *domina et regina virtutem* (vrlina koja gospodari i upravlja), dakle, kao moćna ideja-sila koja prenosi najznačajnije ljudske interese i pokreće ljude u ekonomskom, političkom i pravnom životu. Naime, u društvu oskudice i sukoba interesa (a svako je društvo takvo) mora postojati prisilni mehanizam raspodjele društvene moći, vlasti, rada i bogatstva, tj. materijalnih i duhovnih dobara slobode, zdravlja, obrazovanja i svega onoga što smatramo primarnim vrijednostima u životu ljudi. Taj je univerzalni princip regulacije društvenih odnosa vladajući princip pravde koji opravdava onaj način društvene raspodjele koji odgovara povijesno vladajućim društvenim skupinama. Stoga se pravda sadržajno sastoji od elemenata proporcionalnosti, jednakosti i alteriteta (izopačenja) (Lacambra prema Visković, 1981.).

Pravednost se, naime, sastoji u nekoj proporciji, a proporcija znači jednakost odnosa. Nepravednost se sastoji u tome da netko uzima za sebe više nego što mu pripada, a budući da je to slučaj u svim državotvornim društvima, bit je pravde u ideologiji nejednake raspodjele (alteriteta iste). To se povijesno uočava iz Tranzimahove, Aristotelove i Ulpijanovih odredbi po kojima se apstrakcija pojma pravde određuje kao jednakost za jednake i nejednakost za nejednake tj. po tome

---

¹ Etimološkim, pa i drugim određenjima (verbalno logički, konotativno, denotativno, operacionalno) pojmovi naravno ne postaju operacionalno upotrebljivima i pogodnima za znanstvenu komunikaciju, što je osobito izraženo kod složenih, apstraktnih pojmova poput, primjerice, ovdje iznesenoga pojma demokracije. Stoga bi svaki takav pojam po mogućnosti morao odgovoriti na pitanja što su: problem spoznaje pojma (metode spoznaje), problem definicije pojma, problem sadržaja pojma i problem najznačajnijih obilježja pojma. Tek se na takav način eliminira inače poprilično česta pojava u komunikaciji u kojoj se koristi rječnikom usuglašenim po formi, ali ne i sadržaju, i usuglašenim po sadržaju i formi, jer jednostavno svatko misli da se pojam odnosi na ono što on misli,

nije pravedno dati jednako nejednakima i nejednako jednakima. Takvo je antičko određenje pravednosti dakako, diskriminatorno, jer po tom načelu društvenu moć, vlast, djelatosti i dobra valja podijeliti nejednako pripadnicima različitih skupina i jednako pripadnicima istih skupina. Stoga je upravo nejednakost primarno obilježje principa pravde. Prema Marxu, nazori o pravdi ideološki su iskazi stvarnih klasnih odnosa i interesa u procesu produkcije i reprodukcije društvenoga života. No, ni Marx, niti današnje društvo nisu uspjeli odgovoriti na pitanje kako raspodijeliti društvena dobra među jednakima i nejednakima (Del Vecchio, prema Visković, 1981.), jer:

- kriterij jednakosti i nejednakosti ovisi o stupnju materijalne i duhovne kulture i stvarnih odnosa vrijednosti,
- ljudi se dijele na jednake i nejednake po stvarnim ili izmišljenim bitnim svojstvima kojima opravdavaju svoj privilegirani položaj,
- stvarna ili izmišljena bitna svojstva određuju političke principe jednakosti/ nejednakosti, po kojima ta svojstva stvarno ili pretpostavljeno pripadaju pojedinim povjesnim društvenim grupama.

Zbog tih su razloga svi oblici pravde, zapravo, ideološkoga karaktera, pa se smatra da je jedan od najhitnijih zadataka filozofije prava "fenomenologija pravde" (Bobbio prema Visković, 1981.). Tako danas u navedenom smislu postoje različita određenja pravde, pa se razlikuju:

- Primitivan oblik komunističke pravde, po kojoj se traži da raspodjela društvene moći, djelatnosti i dobara bude maksimalno jednaka, a minimalno nejednaka, jer se pretpostavlja da ljudi čine jedinstvenu skupinu s jednakim potrebama, a razlikuju se tek po mjeri tih potreba ili po nekim sposobnostima (tzv. "uravnilovka" poznata i u domicilnoj sredini),
- Viši oblik komunističke pravde - zahtijeva također egalitarnu raspodjelu koja je u nešto većoj mjeri nejednaka zbog različite razvijenosti potreba i sposobnosti različitih pojedinaca, usprkos najidealnijem izjednačivanju polaznih mogućnosti njihova razvitka u društvu,
- Položajna (distributivna) pravda - to je pravda po kojoj je kriterij jednakosti/ nejednakosti stečen ili navodno zaslužen društveni položaj pripadnika društva, tzv. meritokratizam.
- Razmjenska (komutativna) pravda - raspodjelni je princip u kojem su kriterij jednakosti/nejednakosti vlasništvo i ekonomska vrijednost predmeta koji se razmjenjuju ili oštećuju,
- Radna je pravda raspodjelni princip u kojem je kriterij jednakosti/ nejednakosti sudjelovanje (doprinos) radnika u stvaranju društvenog proizvoda,
- Solidarna pravda - princip je to po kojem raspodjela društvenih dobara počiva na aktualnom materijalnom položaju ljudi kao stvarna osnovica njihovih društvenih mogućnosti.

Platonovo formalno određenje pravednosti koje ne uzima u obzir dihotomiju jednakost/nejednakost pripisuje joj sklad, harmoniju svih djelova društvene cjeline, što bi na individualnoj razini značilo da svatko radi svoj posao, odnosno onaj posao za koji je sposoban, i da ne ometa druge u obavljanju njihova zadatka (Kalin, 1994). Ulpijan u ovom kontekstu također daje pravne zapovijesti: *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere!* (Pošteno živjeti, drugoga ne povrijediti, svakome dati što mu pripada) (Horvat, M., 1998). To su pokušaji definiranja na idealističko-formalnoj osnovi koji, naravno, bitno ne pridonose razrješavanju osnovnih društvenih antagonizama, koji su u osnovi pojma pravde, pa slijedom toga i pojma demokracije. Dakle, na osnovi iznesenoga može se zaključiti da, ako nema pravde, nema ni demokracije, jer samo pravedne posljedice društvenih procesa mogu biti okvalificirane kao demokratske, a ne kao puki zahtjev za pravednim postupanjem (koji lako može rezultirati nepravednom posljedicom, iako je pretpostavka pravedne posljedice) ili puka volja građana (koja uopće ne mora biti u uzročnoj vezi s pravednošću, već je također njezina pretpostavka).

Osnovna ideja demokracije jest da važne odluke koje se tiču većine građana moraju biti podložne promišljanju i kontroli onih ljudi koji snose (trpe) posljedice tih odluka, upravo zbog globalne želje i volje ljudi za pravednim društvenim odnosima. Upravo to nije slučaj kod despocije (grč. *despotes*-gospodar) ili satrapizma (grč. *satrapes* iz staroperz. *kshatrapavan*-zaštitnik države) (Klaić, 1981), koji se odlikuju potpunom samovoljom vlasti u sve tri podvrste demokracije: političke, socijalne i ekonomske. Politička se odnosi na biranje predstavnika koji će zastupati građane u najvišim državnim tijelima, socijalna na besplatno obrazovanje, besplatnu liječničku njegu, socijalnu zaštitu, primjerene mirovine i umjerene raspone u dohocima, a ekonomska se uglavnom odnosi na samoupravljanje (Horvat, B., 2003).

Demokracija po definiciji ne može trpjeti samovolju ni na jednom području, već naprotiv, ona se mora proširivati na sva područja ljudskoga društva i života, pa bi zato stvarna demokracija značila situaciju u kojoj radni ljudi i građani svakodnevno sudjeluju u upravljanju privredom, i u državnim i drugim javnim poslovima i kada u njima slobodno i što neposrednije izražavaju i brane svoje interese i potrebe, jednako kao i svoje poglede na opće interese zajednice. Pritom bi ona morala sve više postajati izravnom, a sve manje indirektnom (uz pomoć zastupnika) s osloncem na najraznovrsnije oblike samoupravljanja (participacije). Upravljanje bez participacije time se svodi na one koji sami sebe ne znaju slušati tj. na osobe ograničene pravne i djelatne sposobnosti. Dakle, samoupravljanje bi moralo sudjelovati u poslovima upravljanja trgovačkim društvima i raspolagati prihodom i dobitima.

Važnost demokracije očituje se iz čovjekovog određenja kao bića prakse koje svojim slobodnim stvaralačkim djelom oblikuje i mijenja svoj svijet i sebe samoga, dakako, u zadanim društvenim okvirima, koji onda bitno djeluju na njegov izražaj i dostignuća. Ako su ti okviri demokratski, lakše će izraziti svoje potencijale i iskazati

svoje vrijednosti (nedemokracičnost gulaga u bivšem SSSR dramatično je pokazalo gušenje ljudske kreativnosti i proizvodnosti).² Proizvodne snage određuju odnose proizvodnje, odnosno ekonomsku strukturu društva, a ova je realna osnova za pravnu i političku nadgradnju kojoj odgovaraju određeni oblici društvene svijesti. Dakle, osnovica određuje nadgradnju, ali i nadgradnja pritom također povratno djeluje na osnovicu (Petrović, 1976.).

Stoga bi nadgradnja (znanost i obrazovanje) morala biti putokaz osnovici (proizvodnim snagama), jer tko će nam pomoći ako sami sebi ne pomognemo, a ako ne sada, onda kada? Dakle mi sami sebi, čovjek individualac, ili čovjek u instituciji, sam sebi ili zajednici ili instituciji mora pomoći da smisleno i zadovoljavajuće živi i zadovoljava svoje potrebe, a to je i krajnji smisao ekonomike kao znanstvene discipline. To je moguće, a osnovni je preduvjet stvarna, a ne formalna afirmacija onih vrijednosti kojima pojedinac i društvo žele težiti. Zbog toga je termin demokracičnosti koji se zasniva na pojmu pravednosti, a ovaj na jednakosti, ona kompozitna vrijednost koja je po prirodi stvari³ osporiva, jer što se jednoj osobi čini razboritim, demokratskim, pravednim, drugoj ne mora biti tako. No bez obzira na taj važan osobni osjećaj ova vrijednost jest važna ako želimo vrednovati naš sadašnji ekonomski i društveni trenutak.

Stanje ekonomske demokracije u gospodarstvu Hrvatske

U gospodarstvu Hrvatske još uvijek je postoji veliki nerazmjer (jaz) između demokratske vladavine (koja je evoluirala u formalnom smislu, ali s upitnim efektima na društveni razvitak) i pravila ekonomskog sustava (koje je degradiralo u smjeru nedemokracičnosti); građanskih prava (koja su evoluirala u smislu višestranačja, ali ne i u smislu ostvarivanja tih građanskih prava, poglavito u pravosudnim institucijama) i vlasničkih prava (koja su se povećala, pa tako postoje manja ograničenja privatnom vlasništvu); glasačke moći i slobode govora (koja su se promijenila na bolje) i kupovne moći (koja je blago degradirana); moći poslodavaca

---

osjeća i “zna” da to jest.

² Tako je tvorac sovjetskog svemirskog raketnog programa do smrti ostao anonimn, veći dio života provevši u logorima i u kućnom pritvoru. Može se pretpostaviti da bi u drugačijim, povoljnijim uvjetima glavni konstruktor dao i veći doprinos civilizaciji.

³ Iako je iz kompleksnosti određenja pojma pravednosti kao sastavnoga dijela pojma demokracičnosti očita mogućnost široke rasprave o toj tematici već na osnovi danih teoretskih određenja, to ne isključuje “racionalnu uvidavnost” promišljanja i postupanja po prirodi stvari, što zapravo označuje odlučivanje na osnovi skupa etičkih, iskustvenih i praktičnih imperativa koji ipak

(koja je u ekspanziji) i moći radnika i srednje klase (koja je u depresiji); dakle političkih prava (koja su u ekspanziji) nasuprot socijalnih prava (koja su u depresiji). U Republici Hrvatskoj gospodarski razvitak opterećen je modelom prvobitne akumulacije kapitala koju karakteriziraju interesi pojedinaca na štetu interesa zajednice po principu outsourcinga (princip "snađi se družē" korištenjem tuđih resursa za vlastitu korist i probitak). Naglo bogaćenje maloga broja privilegiranih pojedinaca (tzv. tajkuna), uz nestanak znatnog dijela srednjega sloja doveo je do osiromašenja Republike Hrvatske i pretežnoga dijela stanovništva, a u gospodarskom i u političkom životu korupcija i kriminal postale su dominantne pojave. Bankarska neefikasnost, nerazvijeno tržište kapitala, nepouzdanost pravosudnog sustava povoljno su okruženje za razvitak nedemokratskih i autoritarnih odnosa. Zbog toga je onemogućeno i socijalno poduzetništvo kao demokratski termin partnerskih odnosa, i to kako prema onima koji rade u procesu poslovanja, tako i prema ljudskoj zajednici i njezinom prirodnom okružju, jer ne djeluju etički mehanizmi imanentni socijalnom nauku Crkve (Cingula&Klačmer, 2002.). U takvoj situaciji dolazi do nezadovoljstava zbog osjećaja nepravедnosti, dakle nedemokratski, što rezultira socijalnim buntom, nezadovoljstvom radnika, ali i nezadovoljstvom kupaca skupe i nekvalitetne robe, jednako kao i nemogućnošću kvalitetnih društvenih djelatnosti (naobrazba, zdravstvo, sudstvo, umirovljenici). Tako osjećaji nepravедnosti odnosno nedemokratski djeluju kao sindrom, efekti kojeg su izrazito nepovoljni za čitavo hrvatsko gospodarstvo, a onda i za društvo.

Prema Bratku (2000.) su uzročnici zastoja razvitka u hrvatskome gospodarstvu sljedeći: proces pretvorbe i privatizacije neprimjeren tranzicijskom trenutku, "divlji kapitalizam" koji ne poštuje ni kršćanska, niti socijalna načela, nefunkcioniranje državnih institucija koje moraju nadzirati konstrukcijske i pravne elemente sustava vrijednosti, neselektivnost PDV u sustavu porezne politike, teško stanje u javnim financijama (zaduženost od oko 20 mlrd. USD), država u funkciji uvoznog lobija, pad proizvodnje, neodrživa razina javne potrošnje, nezaposlenost, "snalaženje, šverc, mutni poslovi" koji su nadjačali rad, opća depresija, pad morala i neprimjeren odnos prema ljudskom potencijalu i kapitalu.

U ekonomskoj demokraciji važne ekonomske odluke - što, gdje, kako, kada i za koga će se proizvoditi i kako će se proizvedeno raspodijeliti, moraju biti podložne promišljanju i kontroli ljudi koji snose posljedice tih odluka. Da se u Republici Hrvatskoj o tome vodilo računa u počecima tranzicije, najvjerojatnije ne bi došlo do takve teške ekonomske i nedemokratske ekonomske situacije. A važne odluke koje djeluju na život i smrt cijelih zajednica, na zdravlje i sigurnost radnika i potrošača, na kruh svagdašnji za brojne obitelji, donose vlasnici i menadžeri trgovačkih društava (poglavito novonastali tajkuni i menadžeri podobnici političke i ostale elite). Tako oni gotovo da imaju veću moć nad životima ljudi i sudbinom nacije nego, primjerice, Sabor i Vlada RH, a da pritom nisu demokratski izabrani, već su nametnuti procesom moralno dvojbene privatizacije.

Možda naše društvo (Republika Hrvatska) mora postati manje demokratsko,

ili čak despotsko društvo, da bi u njemu profunkcionirala tržišna ekonomija, ili, pak, ekonomija mora postati demokratskija da bi u njemu profunkcionirala demokratska vladavina u cjelini?

Odgovor nije ni jasan, niti isključiv, iako naš dosadašnji smjer ukazuje na prvi pristup koji je svakako nedemokratski i stoga nehuman, a brojna istraživanja govore i manje efikasan (prisjetimo se samo tržišnog fundamentalizma tranzicijskih zemalja i njihove ekonomske i ine stagnacije). Stoga takva situacija upućuje na zaključak da u nas još uvijek postoji konfuzija o odgovoru na pitanje odnosa outputa, efikasnosti i demokratičnosti. Možda nije tako očito da odgovor valja tražiti u smjeru demokracije i pravednosti, i da je kod nas potrebna promjena pravila igre, ponajprije promjenom vrijednosti kojima društvo teži. Da bismo postali svjesni potrebe korjenitosti promjena, važno je iznijeti zapažanja o domaćem društvenom i kulturnom okružju.

Prema Pendeu (2003) dominantne društvene vrijednosti u Hrvatskoj karakterizira:

- uravnilovka (filozofija izjednačivanja ljudi prema dolje),
- autoritarnost i netrpeljivost,
- antiprofesionalizam,
- antiintelektualizam,
- antipoduzetnički stav,
- tradicionalizam s devizom "Let nothing new arise",
- birokratizacija bez racionalizacije s inflacijom institucija,
- retradicionalizacija (sadašnjost je fokusirana na prošlost umjesto na budućnost).

Osim toga Hrvatsku karakteriziraju kulturni obrazac socijalne etike katoličke Crkve i ostaci neučinkovitih birokratskih uređenja, jednako kao i ravnodušnost na svim razinama (za usporedbu i drugih mogućih kulturnih obrazaca vidjeti tablicu 1.). Takvu situaciju stvorilo je tranzicijsko razdoblje u kojem je država izabrala pojedince i zakonima im omogućila kupnju društvene imovine bez novca, pa je tako stvoren jak osjećaj nepravde, ravnodušnosti i potištenosti, a dostojanstvo i poštenje postoje tek u tragovima. Stoga je glavni motiv radnika preživjeti zadržavanjem radnoga mjesta i rezidualnim prihodima sa strane. Hrvatski kulturni obrazac nameće skrivanje vlastitoga bogatstva i podržava zazor od bogataša, jer je iskustvo naših naroda da se do bogatstva dolazi uglavnom mimo rada i odricanja, što ne upućuje na kulturu profesionalnog, minucioznog rada, na kulturu novoga, na osobnu odgovornost i na bogatstvo kao znakove vrijednosti (Županov, 1995.).

Tablica 1.

SUSTAV VRIJEDNOSTI RAZLIČITIH KULTURA

Vrijednosti	SAD	Japan	Zapadna Europa	Republika Hrvatska
Motivacija	rad i profit	kaizen (neprekidno usavršavanje)	blagostanje i socijalna sigurnost	profit (bez obzira na način)
Društveni okvir	protestantska radna etika	bioorganska etika	administrativna etika	socijalna etika katoličke Crkve
Cilj	akumulacija bogatstva	održivi razvitak	ugodan život	biti bogat, i utjecajan
Cijeni se:	lik menadžera	lik mudraca	lik stručnjaka	lik političara

Izvor: Pende (2003.) uz nadopune autora.

Tablica 1. ukazuje na moguće ciljne vrijednosti različitih kultura koje mogu poslužiti kao orijentir za postizanje osjećaja društvene pravednosti i demokratičnosti. Demokracija je u tako definiranim domaćim uvjetima ozbiljno ugrožena i postoji uglavnom na razini retorike i u funkciji cilja oportunog oratora. Stoga, demokracija općenito, a ekonomska demokracija napose nije i ne smije biti samo društveni ukras. Naime, u evoluciji društveno-ekonomskih formacija, ekonomska efikasnost ovisila je o razvitku proizvodnih snaga tako da su u robovlasništvu očito bili dominantno najefikasniji robovlasnički društveni odnosi; u feudalizmu feudalni; u prvobitnom, pa i modernom kapitalizmu kapitalističko-eksploatatorski; a u postmodernom kapitalizmu, uopćeno govoreći, počinje prevladavati tendencija društvenih odnosa koji podržavaju socijalne sustave u kojima se cijeni pojedinac, gdje se kontrola i formalizam postupno smanjuju, gdje se naglašava kompetentnost, vrijednost i učinkovitost zaposlenih, gdje se javlja participacija zaposlenih u odlučivanju. Naime, da bi se zadovoljili potrošači, potrebno je zadovoljiti zaposlene, jer se, zapravo, čitav upravljački posao sastoji od rada s ljudima na obostrano zadovoljstvo (Parkinson & Rustomji prema Bahtijarević-Šiber, 1999.). Zato će se uspješni i neuspješni poslovni sustavi budućnosti najvećim dijelom razlikovati u praksi upravljanja ljudskim resursima, a demokratsko je upravljanje odlučujuće za to upravljanje. Budući da u svakoj dominantnoj društveno ekonomskoj formaciji prevladava više različitih oblika privređivanja, prvobitne nedemokratske kapitalističke odnose koji još uveliko postoje u hrvatskome gospodarstvu valja smatrati anakronizmima koji će još jedno vrijeme postojati do vremena njihove ekonomske, pa onda i etičke neopravednosti. U trgovačkim društvima u kojima postoji tendencija da se djelatnici lako i brzo mijenjaju (odgajanje poslušnosti izazivanjem nesigurnosti i

straha od nezaposlenosti) bez obzira na njihovu vrijednost, stvara se opće ozračje nepovjerenja i nepoželjnog politikantskog ponašanja kojem je svrha zadržavanje vlastite pozicije ili unapređenje karijere, a ne učinkovitost. Upravo zato u takvom ozračju većina djelatnika naših trgovačkih društava vodi isključivu brigu o sebi i o svome položaju, a motivacija za bolji rad, za veću uspješnost, profit i konkurentnost trgovačkog društva sekundarna je.

Tendencija nebrige, zanemarivanja i zastrašivanja djelatnika, prema autorovim spoznajama slučaj je brojnih hrvatskih trgovačkih društava (Pende, 2003., Bogdanović, 2003.). Zato, znatnijeg makroekonomskog pomaka Hrvatske i ne može biti ako ne postoje pozitivna kultura i klima na mikrorazini, i to na razini svakog pojedinog trgovačkog društva, gdje je menadžment glavni odgovorni čimbenik. Drugim riječima, bez kvalitetnih menadžera i promjene opće društvene klime u smjeru demokratičnosti, nema ozbiljne šanse za izlazak iz makroekonomske gospodarske krize Hrvatske, jer samo oni mogu oživotvoriti pozitivnu organizacijsku kulturu i klimu svakog mikroekonomskog subjekta i stvoriti postepenu evoluciju i na makroekonomskom planu.

Prijelaz na ekonomsku demokratičnost

Naša današnja tranzicijska ekonomija upravlja radom hrvatskih građana i zato ona realno ima vlast nad njihovim životima (ako rade i žive u domovini), pa se ne može poreći da su ti ekonomski subjekti nejavne institucije na koje nije potrebno primjenjivati principe demokratičnosti. Nedemokratska kontrola investiranja i rada, nedemokratska priroda radnoga mjesta, neravnomjerna raspodjela dohotka, nesigurnost zaposlenja i nezaposlenost i, poslodavčeva beskompromisna iznuda rada upućuju na ozbiljne domaće deficite demokracije tržišne ekonomije. Uspješan prijelaz na demokratski političko-ekonomski sustav i na tržišno gospodarstvo moguć je samo ako se prihvate i razvijaju određene kulturne vrijednosti i institucije na kojima takvi sustavi počivaju (Županov, 2002. prema Pende 2003.).

Osim toga, domaći ekonomski potencijali ne bi se smjeli posve prepustiti stranim vlasnicima, jer tada nema ni snažne, ni stabilne, a niti moderne države sa svojim ekonomskim funkcijama (efikasnosti, pravednosti-jednakosti, makroekonomske stabilnosti) (Samuelson&Nordhaus, 1992) i tako se potpuno potpada pod utjecaj stranih političkih i kulturnih utjecaja koji lako uvode nedemokratske metode ekonomske eksploatacije, koristeći se ekonomskom pa onda i ostalom slabošću domaćeg stanovništva.

Pritom samoupravljanje ne smije biti zakonom zabranjeno, već naprotiv, mora biti dopušteno i ohrabrivano, a valja uvesti suodlučivanje radnika u upravljanju

trgovačkim društvom, kao, primjerice, u nekim zemljama razvijene Europe (Njemačka, Švedska, Norveška).

Dakle, na osnovi tih primjera moguće je postizati brz ekonomski rast i ostvarivati demokratsku kontrolu i ravnomjernije raspoređivati zarađeni dohodak, pa bi zato ekonomska demokracija morala širiti demokratska pravila u privredi, i to:

- demokratsku kontrolu nad vlasništvom i radnim procesima (čega u nas ima sve manje),
- demokratske odluke o investiranju, gdje bi izborno tijelo kao cjelina imalo mogućnost izjašnjavanja o ekonomskim prioritetima (što u nas gotovo ne postoji),
- pravila glasovanja potrebno je uvesti u proces stvaranja profita (takvo odlučivanje u nas ne postoji),
- ekonomske odluke ne mogu biti zaštićene od sudjelovanja javnosti ili izbornog podnošenja računa (u nas to gotovo da ne funkcionira)
- demokraciju bi se moralo proširivati na sve segmente društva i tako korak po korak modificirati čitav ekonomski sustav.

Dakle, iako je povratak na staro samoupravljanje nemoguć ali i neprimjeren, jer samoupravljanje nije bilo efikasno, (radnički savjeti kao odbori odlučivanja koegzistirali su s nedemokratskim sustavom vlasti na razini države uz stvarni jednopartijski centralizam odlučivanja, a jače su grupe radnika bolje prolazile na štetu radnika koji su bili slabije organizirani ili su imali manje političkih veza), proširenje demokracije valjalo bi izvesti reorganizacijom proizvodnog procesa unutar trgovačkih društava nadomještanjem upravljanja odozgo prema dolje odborima koje bi birali zaposleni i potrošači proizvoda. Ti bi odbori mogli biti sastavljeni od stručnjaka, tehničara, čak i od menadžera, već prema tome kako im tko od njih ureba. Drugi dio jedne demokratičnije privrede bio bi i demokratska kontrola investiranja da bi izborno tijelo kao cjelina imalo mogućnost izjašnjavanja o ekonomskim prioritetima (Bowles&Edwards, 1991.).

U svim je mogućim promjenama presudan ključni resurs menadžment, koji bi se od tehnokratske filozofije morao okretati čovjeku proizvođaču i potrošaču kao jedinom smislenome resursu. Za zajednički je uspjeh osobito bitna ljubav, odnosno "menadžment ljubavi" koji je sastavni dio suvremene ekonomske demokracije s načelima (Brajša, 1997.):

- Čovjek je osnovica svakoga uspjeha!
- Ljubav je tajna zajedničkoga uspjeha!
- Dobro korišten mozak tajna je pravoga uspjeha!
- Samo motivirani ljudi mogu uspjeti!
- Upravljanje ljudima uz pomoć ljubavi vodi nas prema zajedničkom uspjehu!

- Timska suradnja ljudi stvara čuda!
- Kvalitetna komunikacija ljudi osigurava uspješno i kreativno življenje!

Stoga bez ekonomske demokracije kao razvojnog faktora društvenog osjećaja pravednosti i ljubavi prema čovjeku kao proizvođaču i potrošaču teško da se domaća ekonomija može približiti Europi kojoj se silno želi približiti, (zbog ne posve neosnovanog osjećaja provincije i privjeska). Tako jedino mi sami sebi demokratski i odlučno možemo sebi i pomoći, i to stvaranjem primjerenog demokratskog ozračja u kojem se cijeni marljiv i uporan čovjek pojedinac koji je de facto osnovni stvaratelj nove vrijednosti. Prema Šagiju (2000.), uspješno trgovačko društvo ono je koje zna vrednovati nematerijalna dobra, kulturne resurse i ljudski kapital. Poduzetnik je onaj tko zna uključiti, motivirati i stvoriti solidarnost, dati sebi i drugima nadu za poboljšanje svakodnevnog života s materijalnog i ljudskog stajališta, a socijalno u čovjeku čak mora nadmašiti ekonomsko. U tom kontekstu možemo početi govoriti o novoj ekonomiji u kojoj će se morati pronaći model kooperativnog i koncilijantnog ponašanja i nove institucije regulacije i solidarnosti (Veselica, 2002.).

Da bi zaživjelo demokratsko okruženje i okruženje pozitivnih radnih vrijednosti, koje su osnovica društvenog osjećaja pravednosti (a nama su najbliže vrijednosti Zapadne Europe spomenute u tablici 1.), važan je angažman svih odlučujućih djelova društva, osobito političara, menadžera ali i inteligencije, koji moraju početi poštovati rad primjereno ga nagrađujući. Naravno, uspješna primjena svega što je trajno i vrijedno zahtjeva i "more znoja". Tek je demokratskim i modernim pristupom zasnovanom na ljubavi prema čovjeku i životu (opća biofilija) moguće postati konkurentnim na inozemnom tržištu. Iako to nije lak zadatak, jer se domaća trgovačka društva susreću s veoma sposobnim konkurentima koji imaju, ne samo više iskustva i više sredstava, nego se veoma često koriste i značajnim subvencijama države, riješiti ga možemo samo iskorištenjem svih internih mogućnosti (što je moguće samo u slozi i ljubavi).

Tako snižavanje nepotrebnih domaćih troškova i maksimizacije inovativnih napora postaje realno tek promjenom postojećeg kulturalnog obrasca na radnu etiku i njegove tranzicije na samoupravljanje i ekonomsku demokraciju, vodeći pritom računa o principima pravednosti, koja već znatnim djelom postoji u nama privlačnim zemljama Zapadne Europe.

LITERATURA:

1. Anić, V.(1998.). *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi liber.
2. Bahtijarević-Šiber, F.(1999.). *Management ljudskih potencijala*, Zagreb: Golden marketing.

3. Bogdanović, M.(2003.). "Dijagnosticiranje organizacijske kulture", Poslovna analiza i upravljanje, (VIII), 10-12, 3-17.
4. Bowles, S., Edwards, R. (1991.). *Razumijevanje kapitalizma*, Zagreb: Školska knjiga.
5. Brajša, P.(1997.). *7 tajni uspješnog managementa*, Zagreb: Alinea.
6. Bratko, S.(2000.). "Vrijednosni sustav gospodarstva i tržišna demokracija u Hrvatskoj". U: *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog simpozija*, Zagreb-Varaždin, str. 37-48.
7. Cingula, M., Klačmer, M.(2002.). "Socijalno poduzetništvo kao čimbenik razvoja sjeverozapadne Hrvatske". U: *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija*, Zagreb- Varaždin, 2002., str. 111-120.
8. Divković, M. (1997.). *Latinsko hrvatski rječnik*, Zagreb: Naprijed.
9. Horvat, B.(2003.). "Terminologija", *Ekonomski pregled*, Zagreb, (54) 5-6: 521-523.
10. Horvat, M.(1998.). *Rimsko pravo*, Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
11. Kalin, B.(1994.). *Povijest filozofije*, Zagreb: Školska knjiga.
12. Klaić, B.(1981.). *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod MH.
13. Pende, H. (2003.). "Društvena okolina i korporacijska kultura u hrvatskom turizmu (1) & (2)". *Poslovna analiza i upravljanje*, Zagreb (VIII), 1&2-3, str. 3-11 & 9-21.
14. Perić, B. (1990.). *Struktura prava*, Zagreb: Narodne novine.
15. Petrović, G.(1976.). *Filozofija i marksizam*, Zagreb: Biblioteka Naprijed.
16. Rocco, F(2000.). "Demokratski elementi u ponašanju poduzeća na vanjskom i unutarnjem planu". U: *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija*, Zagreb-Varaždin, str. 55-62.
17. Samuelson, P A., Nordhaus, W. (1992). *Ekonomija*, Zagreb: Mate d.o.o..
18. Šagi, B. Z. (2000). "Odnos gospodarskog i socijalnog u svjetlu katoličkog socijalnog nauka". U: *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija*, Zagreb-Varaždin, str. 49-62.
19. Veselica, V. (2002). "Globalizacija i nova ekonomija". U: *Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija*, Zagreb-Varaždin, str. 71-92.
20. Visković, N.(1981). *Pojam prava-prilog integralnoj teoriji prava*, Split: Logos.
21. Županov, J. (1995). *Poslije potopa*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.

ECONOMIC DEMOCRACY OF CROATIAN ECONOMY

Summary

This study represents a theoretical analysis of the democracy concept and its examination within a domicile socio-economic situation. It consists of three parts. The first part theoretically investigates the essence of the democracy concept and realizes the need of introduction of the concept of general justice and the principle of equitable distribution for deeper analysis. In application sense this means that the democracy analysis (in its political, social and economic part) should be approached by means of the analysis of the socio-economic situation in the context of realized human rights and cultural forms through mediation of which we can comprehend the realized principle of justice and democracy. Thus, with espied positiveness and negativeness in the second part, and possible decline of the negativeness and the vision of transition on economic democracy, the third final part investigates the problem of economic democracy of domicile milieu.

Key words: democracy and justice; criteria and forms of equitable distribution; economic democracy and culture

